

Kutadgubilig

FELSEFE – BİLİM ARAŞTIRMALARI

PHILOSOPHY – SCIENCE RESEARCH

48

Aralık 2023

ISSN: 1303-3387

KUTADGUBİLİĞ
Felsefe – Bilim Araştırmaları
Philosophy – Science Research
Sayı: 48, Aralık 2023
(Altı ayda bir yayımlanır.)
ISSN: 1303-3387

Kutadgubilig Felsefe-Bilim Araştırmaları uluslararası hakemli dergidir / Kutadgubilig Philosophy – Science Researches is a refereed journal
Kutadgubilig Felsefe-Bilim Araştırmaları TÜBİTAK / ULAKBİM tarafından dizinlenmektedir.
Kutadgubilig Felsefe-Bilim Araştırmaları 1. sayısından itibaren THE PHILOSOPHER'S INDEX tarafından dizinlenmektedir.
Kutadgubilig Felsefe-Bilim Araştırmaları ACARINDEX tarafından dizinlenmektedir.

Kurucu / Founder

ŞABAN TEOMAN DURALI

Editörler / Editors

AYHAN BIÇAK
ÖMÜR KARSLI

Yayın Kurulu / Editorial Board

Abderezak Belagrouz (University of Sétif 2, Cezayir)	Sergey Malenko (Novgorod Devlet Üniversitesi, Rusya Federasyonu)
Ayhan Bıçak (İstanbul Üniversitesi, Türkiye)	Nebi Mehdiyev (Trakya Üniversitesi, Türkiye)
Nihal Petek Boyacı Gülenç (İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Türkiye)	Ferid Muhiç (Aziz Kril Metodi Üniversitesi, Makedonya)
Yaylagül Ceran (İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Türkiye)	Andrey Nekita (Novgorod Devlet Üniversitesi, Rusya Federasyonu)
Cengiz Çakmak (İstanbul Üniversitesi, Türkiye)	Erhard Oeser (Viyana Üniversitesi, Avusturya)
Emre Dağtaşoğlu (Trakya Üniversitesi, Türkiye)	Jose Carlos Brandao Tiago de Oliveria (Euora Üniversitesi, Portekiz)
Hans Daiber (Mainz Üniversitesi, Almanya)	Murad Omay (İstanbul Üniversitesi, Türkiye)
Aysel Demir (Kırıkkale Üniversitesi, Türkiye)	Jamil Ragep (McGill Üniversitesi, Kanada)
Ömür Karşı (Van Yüztüncü Yıl Üniversitesi, Türkiye)	Stanley Salthe (Binghamton Üniversitesi, ABD)
İhsan Fazhoğlu (İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Türkiye)	Cahid Şenel (İstanbul Üniversitesi, Türkiye)
Özgüç Güven (İstanbul Üniversitesi, Türkiye)	Oktay Taftalı (İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Türkiye)
Arzu İbişi Temelli (İstanbul Üniversitesi, Türkiye)	Ali Utku (Atatürk Üniversitesi, Türkiye)
İsmail Kara (Sabahattin Zaim Üniversitesi, Türkiye)	Saniye Vatansever (Bilkent Üniversitesi, Türkiye)
M.Cüneyt Kaya (İstanbul Üniversitesi, Türkiye)	Ernest Wolf-Gazo (Amerikan Üniversitesi, Mısır)

Sahibi ve Yazı İşleri Müdürü

Dergâh Yayınları A.Ş. adına
Asım Onur ERVERDİ

Yazışma Adresi

Mimar Sinan Mah. Selamiali Efendi Cad.
No: 13/A Üsküdar/İstanbul
Tel: (216) 391 63 91-93

Web Sayfası

www.kutadgubilig.com

e-posta

bilgi@kutadgubilig.com

Satış, Abone

Mimar Sinan Mah. Selamiali Efendi Cad.
No: 13/A Üsküdar/İstanbul
Tel: (216) 391 63 91-93

Baskı

Ana Basın Yayın Gıda İnş. Tic. A.Ş.
Mahmutbey Mah. Devekaldırımı Cad.
2622 Sok. No: 6/13 Bağcılar/İstanbul
0212 446 05 99

Yurtiçi abonelik bedeli

Yıllık 2 sayı, 400 TL

Kurumlar için abonelik bedeli

Yıllık 2 sayı, 800 TL

Yurtdışı abonelik bedeli

Yıllık 2 sayı, 80 ABD Doları

Abonelik için hesap numaraları

Ziraat Bankası (Cağaloğlu Şubesi)
IBAN: TR 91 0001 0008 8929 0448 1950 01

Posta Çeki Hesabı: 6115869

RUHUN ARAYIŞINDA

Selâmi Atakan Altınörs*

John Cottingham, *Ruhun Arayışında*, çev. Alp Poyraz, 1. Baskı, İstanbul: Albaraka Yayınları, 2023, 208 sayfa.

1943 doğumlu İngiliz düşünür John Cottingham, Merchant Taylor's School'da ve Oxford'taki St. John's College'da eğitim görmüştür. Yeniçağ felsefesi ve özellikle de Descartes konusunda, din felsefesi ve ahlâk felsefesi alanlarında uzmandır. Emekli felsefe profesörü olan Cottingham hâlen Reading Üniversitesi onursal üyesi, Oxford Üniversitesi St. John's College'i din felsefesi emeritus profesörü, Roehampton Üniversitesi araştırma kurulu onursal üyesi gibi unvanlar taşımaktadır. 1993-2012 yılları arasında uluslararası analitik felsefe dergisi *Ratio*'nun editörlüğü görevini yürütmüş olan Cottingham'ın yayımlanmış otuzdan fazla kitabı ve yüz elliden fazla bilimsel makalesi mevcuttur.¹ Cottingham'ın daha önce dilimize tercüme edilerek yayımlanmış üç eseri bulunmaktadır: *Descartes Sözlüğü*,² *Akılcılık*,³ *Descartes'ı Nasıl Okumalıyız?*⁴

Cottingham'ın inceleyeceğimiz kitabı, beş ana bölüm ile “Önsöz ve Teşekkür”, “Kaynakça” ve “Dizin” kısımlarından müteşekkildir. Yazar “Önsöz ve Teşekkür” kısmında bu kitabındaki temel motivasyon kaynağının, son yıllardaki çalışmalarına kılavuzluk eden “daha insanî” bir felsefe anlayışını öne çıkarmak olduğunu ifade eder.⁵ Yine aynı kısımda, ruh konusundaki düşüncelerini, kitabının her ana bölümünde belirli bir noktaya odaklayarak sunduğunu kaydeder. Böylece ruh konusuna, “Birinci Bölüm”de ahlâk felsefesi açısından, “İkinci Bölüm”de felsefe tarihi bakımından,

* Doç. Dr., Galatasaray Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Felsefe Bölümü, e-mail: aaltinors@gsu.edu.tr, ORCID: 0000-0001-6072-288X. Yazı Türü: Kitap Eleştirisi.

¹ *Cottingham'ın kişisel web sayfası*, <https://www.johncottingham.co.uk/> (Erişim: 9 Ekim 2023).

² John Cottingham, *Descartes Sözlüğü*, çev. Aliye Kovanlıkaya, Bülent Gözkan, Necati Ilgicioğlu, Ayhan Çitil, İstanbul: Doruk Yayınları, 2002.

³ John Cottingham, *Akılcılık*, çev. Bülent Gözkan, İstanbul: Dergâh Yayınları, 2015.

⁴ John Cottingham, *Descartes'ı Nasıl Okumalıyız?*, çev. Fatma Erkek, İstanbul: Runik Kitap, 2021.

⁵ Cottingham, *Ruhun Arayışında*, s. 8.

“Üçüncü Bölüm”de zihin felsefesi bakımından, “Dördüncü Bölüm”de felsefî psikoloji bakımından ve “Beşinci Bölüm”deyse din felsefesi bakımından yaklaşır. Eserin beş ana bölümünde bahsedilenleri teker teker özetleyelim.

“Ruh Arayışındaki İnsanlık” başlıklı Birinci Bölüm’ün ilk alt başlığı olan “Kaybetme Riski”nde yazar fantezi edebiyatından “ruhunu kaybetme”ye dair bazı örnekler nakletmesinin ardından, bir fikir olarak bunu bugün hâlâ ciddiye alıp alamayacağımızı sorar. Bu soruyu, Kierkegaard’un fikirlerine atıfla tartışır ve onun “ruh” yerine “kendilik” terimini kullanarak şu tezi savunduğunu aktarır: “Kendilerini dünyaya ipotek edenler, her türden geçici başarıyı elde ederler, ama tinsel açıdan varolmazlar, onların kendilikleri yoktur”.⁶ “Ruhun Boyutları” alt başlığı, ruh konusunun varoluşsal, psikolojik, tinsel (mânevî), dinî, ahlâkî, vb. birçok boyutu kapsadığını vurgular. Yazarın bu alt başlıkta kendi özgün görüşünü okura sezdirdiğine şahit olunur: “Ruh teriminin kullanımı herhangi bir dinî fikir içermek zorunda değildir. [...] Ruhtan bahsedilirken kastedilen, doğamızdaki en iyiye göre yaşama arzusudur”.⁷ Takip eden “Ruh ve İnsan Doğası” alt başlığında anlatılanları şöyle özetlemek mümkündür: Yazara göre ruhun öneminden veya deneyimlerimizdeki ruhsal boyuttan söz etmenin asgarî düzeyde imâ ettiği şey, hayatlarımızın sadece maddî veya faydacı doyum arayışıyla tatmin edilemeyeceğidir; doğamız bundan daha fazlasını talep eder.⁸ “Ruh ve Ahlâkî Bütünleşme” alt başlığı, Aristoteles, Kant ve Nietzsche gibi filozofların görüşleri eşliğinde, “bütünleşik” olarak anlamlı yaşam fikrinin önemine dikkat çeker. Cottingham bu alt başlığın sonunda, felsefe tarihinde konu hakkında öne sürülmüş fikirlerden damıttığı kendi ruh kavramsallaştırmasını iyice netleştirir: “Her birimizin olabileceği en iyi şeyi temsil eden gerçek kendilik olarak insan ruhu”.⁹ Böyle kavramsallaştırdığı ruhun kaybının, maruz kalınabilecek en büyük felâket olduğunu belirten yazar, bunun varlığımızın ahlâkî özünü meydana getirdiğini ekler. Bu bölümün, “Fakat Neden Ruh?” alt başlıklı son kısmında Cottingham “ruh” fikrinin çağdaş kültürde eskisine kıyasla daha az kabul gördüğü tespitinde bulunur. “Natüralist” ve “bilimci” diye nitelendirdiği bir yaklaşımla çalışan çağdaş nörobilimlerin insanın zihinsel faaliyetlerinden kaynaklanan anlam ağını bütünüyle beyin süreçlerine indirgeyici tavrı, onun nezdinde kabul edilemez. Ona göre insan olmak, içsel bir yaşama sahip olmaktır.¹⁰ Yazar, kaydettiği gelişmeleri memnuniyetle karşıladığını beyan ettiği nörobilimlerin insanın zihinsel faaliyetine yönelik nesnel açıklamaları kadar, bizi biz yapan çekirdek kendilik olarak ruhumuzu anlama ödevimizin de meşru olduğu kanısındadır.¹¹

Kitabın “Ruhun Evrimi” başlıklı ikinci bölümünün ilk alt başlığı olan “Ruh Nedir?”de, bu terimin Yunanca ve İbranice etimolojilerinin ardından Aristoteles’in

⁶ Cottingham, *Ruhun Arayışında*, s. 16.

⁷ Cottingham, *Ruhun Arayışında*, s. 27.

⁸ Cottingham, *Ruhun Arayışında*, s. 28.

⁹ Cottingham, *Ruhun Arayışında*, s. 41.

¹⁰ Cottingham, *Ruhun Arayışında*, s. 47.

¹¹ Cottingham, *Ruhun Arayışında*, s. 48.

ve Platon'un "psyche"den anladıkları şey mukayeseli olarak incelenmektedir. Müteakip "Bu Dünyanın Dışından mı?" alt başlığında, yine Platon'un ve Aristoteles'in eserleri etrafında ruh ile bedenın karşıtlığı iddiası tartışılmakta ve sonuçta, iki filozof açısından da belirli bir tür ruhun, yani bizim zihinsel ve rasyonel parçamızın bedenden ayrılabilceğı ve hepimizi bekleyen biyolojik çürümeden ve yıkımdan sağ çıkabileceğı varsayımının geçerli olduğı ortaya konmaktadır.¹² "Ruhlardan Hayaletlere" alt başlığında, biyolojik ölümden sonraki bedensiz varoluş varsayımı karşısında Hristiyanlığın "bedenli diriliş" doktrini ele alınmaktadır. Ardından, Descartes'ın gayrimaddî ruh tasavvuruna ve ona Ryle tarafından yakıştırılmış "makinedeki hayalet" tâbirine değinilerek şu soruyla diğerk alt başlığa geçiş yapılmaktadır: "Descartes'ın ruh tarifi [...] zihni, bilimsel ilerlemeyi engelleyen hayaletimsi, doğaüstü bir alana mı sürgün ediyordu?". "Descartes ve Daralan Ruh" alt başlığında Cottingham bu soruya olumsuz cevap verir. Descartes'ın insana ilişkin mekanistik ve fizyolojik açıklamalarında gayrimaddî ruha herhangi bir atıf bulunmadığını, bu surette Descartes'ın mümkün olan her yerde ruhu ortadan kaldırmaya çalıştığı halde, bilinçli zihinsel dikkat söz konusu olduğunda bir ruh varsayımına başvurduğunu kaydeder.¹³ "Kartezyen Otomatlar ve Düşüncenin Yaratıcılığı" alt başlığındaki tartışmadan yazarın çıkardığı sonuç, Descartes'ın düşünen töz kategorisiyle bizi uyarmayı başardığı şeyin şu olduğudur: "İnsan olmanın hayatı bir kısmının bilimsel açıklamanın niceliksel ve mekanik kategorilerinden zorunlu olarak sıyrıldığı".¹⁴ "Ruh-Beden Birimi ve Descartes'ın Dualizmi" alt başlığında yazar, yerleşik Kartezyen düalizm klişesine karşı, Descartes'ın ontolojisinin dualist bir yorumunu geliştirmektedir. "İnsan Bedenlenmesinin Etik Sonuçları" alt başlığında yazar buraya dek yaptığı tartışmayı sonuca bağlamaktadır. Ona göre Descartes kâinatı her ne kadar madde ve zihin olmak üzere, kökten farklı iki töz ile açıklamış olsa da, onun antropolojisinde insanın zihin-beden birliğine yaptığı vurgu, günlük tecrübemizin bize her vesileyle sunduğı bir hakikati göstermektedir: "Günlük deneyimimiz, hakiki bir insanın özelliğı olan, içeriden ve kaçamayacağınız his ve duygularla bezelidir".¹⁵

Kitabın "Ruh, Bilim ve Öznellik" başlıklı üçüncü ana bölümü, "Nesnel Bilim ve Özne Deneyim" alt başlığıyla başlamaktadır. Özetle ifade edersek, bu kısımda savunulan görüş, özne benlik deneyimimizin fizik yasalarıyla tüketici bir izahının mümkün olamayacağıdır. "Bilinç: Yanılsama mı, İndirgenemez Bir Gerçeklik mi?" alt başlığında, bilince dair zor mesele, Crane, Humphrey, Dennett, Russell gibi filozofların düşünceleri eşliğinde sunulmaktadır. Dennett ve Humphrey'in iddiasının aksine Cottingham çevremizdeki fiziksel süreçlerin ve kafamızın içindeki çok karmaşık beyin süreçlerinin mevcut tek gerçeklik olmadığını savunur. Bu bakımdan da Descartes'a hak vererek, onun yanılmadığı hususun bilinçli düşüncenin ve her birimizin bilinçli bir deneyim öznesi olarak erişebildiğimiz

¹² Cottingham, *Ruhun Arayışında*, s. 63.

¹³ Cottingham, *Ruhun Arayışında*, s. 70-71.

¹⁴ Cottingham, *Ruhun Arayışında*, s. 78.

¹⁵ Cottingham, *Ruhun Arayışında*, s. 87.

zengin yaşam dünyasının indirgenemez gerçekliği olduğunu beyan eder.¹⁶ Yazar, panpsişizmin bilincin kozmosa içkin bir özellik olduğu tezini irdelediği “Panpsişizm Dönemeci” alt başlığında, bilinci inatçı bir gizem olarak gören bu yaklaşımın alternatifi olarak “dünyanın teistik tablosu”nu teklif eder.¹⁷ Ona göre dünyanın Tanrı temelli tablosu, bilincin indirgenemez gerçekliğini ihata etmesi bakımından, panpsişizmden hiç de daha az elverişli değildir. “Bilinç İçin Bir Yer Bulmak” alt başlığı kitabın, yazar tarafından “günümüzün seküler materyalist mutabakatı” dediği pozisyon karşısında, “güçlü normatiflik”¹⁸ adıyla anılan yaklaşım açısından teistik alternatifi müdafaasını açıkça üstlenmeye başladığı kısımdır. Yazarın güçlü normatiflik ile kastı, ahlâkî değerlerin ve yükümlülüklerin üzerimizde otoriter bir talep meydana getirmesidir. Ona göre normatiflik de tıpkı bilinç gibi sıkışıp kaldığımız bir şeydir ve onu bir yanılsamaymış gibi yok sayamayız ve onu gerçekliğin sırf fiziksel bir resmine kolayca sığdıramayız.¹⁹ Cottingham, teizme kapı aralamaya hazır olursak, o zaman içinden çıkılmaz sorunlar gibi görünen şeyler olan normatiflik ve bilinç meselelerinin birdenbire daha üstesinden gelinir gibi görüneceği kanısındadır.²⁰ Bu bölümün son alt başlığı olan “Ruhun Toprakları”nda yazara teistik argümanını geliştirmeye devam eder. Retorikle ve şiirsellikle dolu şu cümlesi bu kısımda yazdıklarının (ve hatta temel tezinin) en veciz ifadesi olabilir: “Işıklar söndüğünde ve son bilinçli özne yok olduğunda heba olan bir gerçeklik tablosunun yerine, şimdi şöyle bir dünya tablosu vardır karşımızda: Dayandığı sürece daima huzurda kalan, nesnel olarak orada, Tanrı’nın sürüp giden evrensel zihnince varlıkta tutulan ve anlaşılan bir dünya tablosu”.²¹

Kitabın “Kısmen Gizli Ruh” başlıklı dördüncü bölümü, “Ruh Arayışından Kendini Tasarlamaya” alt başlığıyla açılıyor. Bu kısımda, yazarın ilkinin Descartes ile, ikincisini Kant ile örneklediği, kendini arama veya tasarlama şeklindeki hakikat ve iyilik peşinde koşmanın “geleneksel teistik” ve “modern seküler” modellerinin her ikisinde teşhis ettiği tartışmalı varsayım şudur: “Düşünsel/reflektif insan zihni, kendi içeriklerine şeffaf ve sorunsuz bir şekilde erişerek rasyonel seçimler yapabilir”.²² Böylece yazar, sorgulanmamış bu kabul karşısında Freud’un psikanalitik meydan okumasını incelemeye bir sonraki alt başlık olan “Ruhun Opaklığı ve Psişik Bütünleşme”de geçer. Bu kısımda Freud, Kierkegaard, Jung başta, filozofların konuyla ilgili tespitleri yanında İncil’den de yaptığı alıntılarla Cottingham zihninin şeffaflığı varsayımını eleştirmekte ve ondan vazgeçerek yerine ruhun opaklığını kabul etmenin insan psişesi için iyileştirici olduğunu savunmaktadır.²³ “Psişenin Derinlikleri” alt başlıklı sonraki kısımda yazar insanın bütünleşmiş kendiliğini bulmasına yönelik psikanalitik arayış ile dinî arayış

¹⁶ Cottingham, *Ruhun Arayışında*, s. 102.

¹⁷ Cottingham, *Ruhun Arayışında*, s. 106.

¹⁸ Cottingham, *Ruhun Arayışında*, s. 107.

¹⁹ Cottingham, *Ruhun Arayışında*, s. 111.

²⁰ Cottingham, *Ruhun Arayışında*, s. 113.

²¹ Cottingham, *Ruhun Arayışında*, s. 124.

²² Cottingham, *Ruhun Arayışında*, s. 133.

²³ Cottingham, *Ruhun Arayışında*, s. 140.

arasındaki benzerlikleri Jung'un fikirleri ışığında vurgulamaktadır. "Ruhun Tanrı'ya Olan Gizli Özlemi" alt başlığında yazar Tanrı fikrinin, insanın anlam özlemiyle, tamamlanma özlemiyle ilişkisini ele almaktadır.

Kitabın "Ruh ve Aşkın Olan" başlıklı beşinci ve son bölümünün ilk alt başlığı "Aşkın Olana Ulaşmak"tır. Cottingham'ın bu kısımda ortaya attığı tezi bir cümlesiyle özetlemek mümkündür: İçimizdeki "ruh" dediğimiz şey, bir "şey" olmasa da, özellikle gayrimaddi bir şey olmasa da, *aşkınlığın bir aracı* olarak düşünülebilir²⁴. "Doğala Karşı Doğüstü: Yararsız Karşıtlık" alt başlığı, büyük "A" ile yazılan Aşkınlık, yani teistik inancın nesnesi olan Tanrı ile "doğüstü" denen alan arasında kurulan paralelliğe hem dikkat çeker, hem de buna itiraz kabilinden düşünceler ihtiva eder. Yazarın, çevremizdeki doğa kadar kendi (içsel) doğamızın da Tanrı tarafından yapılandırılmış olması itibarıyla, Tanrı'nın mevcudiyetinin doğal dünyanın içinde tezahür ettiği fikrini benimsediği görülür²⁵. "Ölümsüz Özlemler ve Ruhun Bakımı: Metafizikten Praksise" alt başlığı, ruhun ölümsüzlüğü fikrinin bir tazammunu olarak "kişisel hesap verebilirlik" ve tapınmanın işlevi gibi temaların işlendiği bir kısımdır. Kitabın son kısmı olan "Aşkınlık ve İnsani Yazgımız"da yazar "ruh" kaynaklı insani kapasitelerimiz sayesinde, varoluşumuzu kaplayan kargaşayı ve çöküşü aşan bir iyiliğin gücüne dair edindiğimiz canlı izlenimlerin önemine işaret eder. Böylece "hakiki yazgımız" dediği, ruhu bulma görevimizi başarmaya, olmaya yazgılı olduğumuz "daha iyi kendimizi gerçekleştirme"ye sevk edildiğimiz sonucuna varır.²⁶

Cottingham'ın inceleyegeldiğimiz kitabının çevirisinin çok başarılı olduğunu söyleyebiliriz. Cottingham ruh konusuna değinen edebiyat eserlerinden tutunuz da Antikçağ, Ortaçağ ve Yeniçağ felsefesi ile çağdaş felsefeden seçtiği örnekler eşliğinde sunduğu tartışmayla düşünsel bütünlüğü açısından olduğu kadar estetik üslubu açısından da kıymetli bir esere imza atmış. Bir "ruh müdafaanamesi" diye nitelendireceğimiz eserinde savunduğu teistik teze katılın ya da katılmayın, kitabı okuduğunuzda söylediklerindeki insancıl tını ve yılların deneyiminden damıttığı sarıh ve rafine felsefi argümantasyonu karşısında kayıtsız kalmak mümkün değil.

KAYNAKLAR

- Cottingham, John; *Descartes Sözlüğü*, çev. Aliye Kovanlıkaya, Bülent Gözkan, Necati Ilgıcıoğlu, Ayhan Çitil, İstanbul: Doruk Yayınları, 2002.
- _____, *Akılcılık*, çev. Bülent Gözkan, İstanbul: Dergâh Yayınları, 2015.
- _____, *Descartes'ı Nasıl Okumalıyız?*, çev. Fatma Erkek, İstanbul: Runik Kitap, 2021.
- _____, *Ruhun Arayışında*, çev. Alp Poyraz, İstanbul: Albaraka Yayınları, 2023.
- John Cottingham'ın kişisel web sayfası, (erişim: 9 Ekim 2023) <https://www.johncottingham.co.uk/>

²⁴ Cottingham, *Ruhun Arayışında*, s. 164.

²⁵ Cottingham, *Ruhun Arayışında*, s. 174-175.

²⁶ Cottingham, *Ruhun Arayışında*, s. 187.